

"MOLLA NƏSRƏDDİN" JURNALINDA SOYQIRIM PROBLEMİNİN BƏDİİ ƏKSİ

Əsrlər boyu davam edən erməni-müsəlman münasibətlərinin kəskinləşməsi və böyük fəlakətlərə, ölüm-dirim həddinə qədər yüksəlməsi XX yüzillikdə daha kəskin xarakter almışdır. Məlumdur ki, zaman-zaman xalqımızın tarixinə qanla yazılan bu səhifələr siyasi, tarixi və bədii ədəbiyyatda geniş əks olunmuşdur. Bu mənada erməni vandalizminin törətdiyi ağılaşmaz vəhşiliklər və onların qaynaqlanması səbəbləri ilə bağlı yazılar keçən əsrin əvvəllərində fəaliyyət göstərən mətbuat orqanlarımızda xüsusi yer almışdır. Səhrilik mətbuatımızın zirvəsi sayılan "Molla Nəsrəddin" jurnalının bu sahədəki xidmətləri əvəzolunmazdır.

Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Qarabağ torpağı tarixi bir çox dövrlərdə ağır sınaqlarla üz-üzə qalmışdır. Təəssüf ki, bu gün yenə də böyük əsrlərə bəslənmiş Qarabağ düşmənlərinin tapdığı altındadır. Zəngin və əsrarəngiz təbiəti olan bu qədim diyar zaman-zaman rus, fars, erməni... şovinistlərinin işğalları ilə üzəlişib. Dəfələrlə təkrarlanan amansız müharibələr nəticəsində milyonlarla soydaşlarımız yurd-yuvasından didərgin düşmüş, soyqırma məruz qalmış, minlərlə tarixi abidələrimiz, yaşayış məntəqələrimiz, elm və mədəniyyət ocaqlarımız və s. dağıdılmış, yerlə-yeksan olmuşdur. Haqqında söhbət açdığımız bu dəhşətli hadisələr təkcə XX yüzilliyin sonunda deyil, həm də bundan daha əvvəlki dövrlərdə dəfələrlə baş vermişdir. Erməni daşnaklarının və rus imperiyasının qanlı əlləri ilə törədilən bu faciələr o dövrlün mətbuat orqanlarında, xüsusilə də "Molla Nəsrəddin" jurnalında geniş şəkildə əksini tapmışdır. 1917-ci ildə "Molla Nəsrəddin" jurnalında "Kərim bəy" imzası ilə dərc olunmuş "Qarabağ" şəitində erməni daşnaklarının ağılaşmaz vəhşiliklərinin real və ürək parçalayan səhnələrini görürük:

*Talandı, yandı Qarabağ, yekcəsi qandı Qarabağ
Bisəri padı hərə-mərc, halı yamandı, Qarabağ.*

*Sahibi yoxdu bunların, qırdı, qırtardı canların,
Nahaq axıdı qanlarını, gündə ölən cavalarını.*

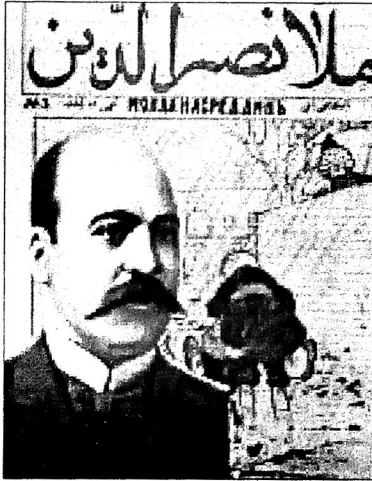
Rus imperiyasının işğalçı və iktidazlı siyasətçiləri qurbanına çevrilən Qarabağ yurdunun erməni millitəristlərinin əli ilə xarabazara çevrilməsi şəitdə dövrün real gerçəkliklərini əks etdirən təsirli səhnələrdir. Şeitdə hərə-mərclik və xəotika içərisində yağdı düşmənlə üz-üzə dayanan, torpaqları şəhid qanı ilə suvarılan Qarabağın var-dövlətinin düşmənlər tərəfindən talan edilməsi, xanımınların yerlə-yeksan olumması təsirli, yarıqlı bir dilə izah edilir. Şeytin son bəndində küçələrdə su ovəzinə axıdılan şəhid qanları, tamamilə yandırılıb süquta uğradılan Qarabağın acınacaqlı taleyi hər birimiz dərdindən düşünməyə sövq edir. "Qarabağ" şeytinin yazılmasından yüz il keçməsinə baxmayaraq, bu monumental şeyr dövrün bütün gerçəkliklərini, əbadi və özəli düşmənlərimizi bizə tanıdırmaqda və həmvətənlərimizi ayıq salmaqda böyük tarixi əhəmiyyətə malikdir. Jurnal şeyrdəki qanlı səhnələri oxuculara təsirli bir dillə çatdırır:

*İş nə məqamə gör çatıb, qarata karıvan gedir,
Əldə öldüdi hər qadın, yoxdu hesabı can gedir.
Söyləmirəm yalan bunu, su ovəzinə qan gedir,
Müstəsar ey əzizi-mən, işlərimiz yaman gedir
Lapca dağıdı ölkəmiz, yekcə qapandı Qarabağ.*

Şeyrdəki realiaqlar əsrin sonunda yenidən erməni daşnakları tərəfindən təkrarlandı. "Molla Nəsrəddin" jurnalının bir əsr öncə çap etdiyi və bu nümunələr gələcək nəsilə ötürülmüş ciddi xəbərdarlıq və tarixi yaddaşımızın qanlı səhifələrinin təsviri çəğdə dövrümüzdə də olduqca aktualdır. Bu gün bir milyonda artıq soydaşımızın qaçqına, köçküne, çevrilməsində "Molla Nəsrəddin" yazıb göstərdiyi kimi, erməni daşnakları ilə rus şovinistlərinin əlbir, riyakar siyasətinin acınacaqlı nəticələri göz önündədir. Qanlı savaşların qurbanına çevrilən, aclıq və səfəldən əziyyət çəkən soydaşlarımızın faciəli həyatı, yaşam tərzini molla-nəsrəddinçilərin yaradıcılığında mühüm yer tutur. C.Məmmədovuluzadonin əqidə və məslək dostu Ömər Faiq Nəmanzadə "Millətperəstlik zamanıdır" adlı məqaləsində yazırdı: "Ey ürəyində bir zərrə mərhəməti olanlar, ey insana dost və millətperəst görünənlər! Məmləkətimizin, camaatımızın bir payı aqlıqdan həlak olur. Bunların bu ciyərsiz həlakı isə bizə daha dəhşətli, daha təhlükəli həlakətə sürür. Əgər Zəngəzurda, Qarabağda vaxtında kömək edə bilməsək, o əhəmiyyətli yerlər əlimizdən çıxarsa, yaxşı bilinir ki, cümləmiz qeyrət və namusuzluqla yad olunduqdan savayı bütün məmləkətlərimiz, bütün həyatımız əbədi təhlükələrə düşər qurtaraqdılar. Halbuki bu bir ələm yetim balaların həyatını qurtarmaq gələcəkdəki təhlükənin qabağını indidən saxlamaq o qədər çətin bir zəv deyil. Hərəmiz bir günlük tütün pulundan, iki saatlıq zövqəndən, bir saatlıq qazancın

muzddan keçsək, həm ac qaradaşlarımızı həlakətdən, həm də özümüzü təhlükədən qurtarıb oluruq.

Qardaşlar! Haqiqi dindarlıq xülüskarı-millətperəstlik, yetmiş il ibadətini bir saat xeyir və əhsan etməklə zamanı bu zamandır. Gəliniz biz də əcdadımızın haqiqi nəvələri olduğunu bildirib türklüyümüzü, müsəlmanlığımızı isbat edək". (11, 134). "Molla Nəsrəddin" jurnalının nəşrə başlamasından bir əsrdən artıq vaxt keçməsinə baxmayaraq, qloballaşan dünyamızda, müstəqil Azərbaycanın Qarabağ haqiqətlərini dünyaya bəyan etmək, real gerçəklikləri geniş ictimaiyyətə çatdırmaq, tarixin təkrarını geri, bir əsr öncəyə fırlandıran göz önünə alsaq, yenə də birmənalı olaraq "Molla Nəsrəddin" jurnalının bu gün nə qədər böyük aktuallıq kəsb etdiyinin fərqinə varırıq. Jurnal nəşrə başladığı gündən (7 aprel 1906-cı il) Qarabağla bağlı problemlərə öz səhifələrində geniş yer vermiş, müxtəlif janrlı əsərlərdə erməni daşnaklarının Qarabağda törətdiyi ağılaşmaz vəhşiliklər, soyqırımlar, dağıntılar öz əksini tapmışdır. Xalqlar arasında milli qırğına rəvac verən rus imperiyasının fitnəkarlığı ifşa edilmişdir. "Molla Nəsrəddin" də dərc olunan "Qoloşapova", "Qoloşapovun geri çəkilməsi", "Quli-biyabanlar", "Cəhənnəm məktubları", "Şuşa", "Şühəda", "Zəngilan", "Erməni-müsəlman davası" və s. yazılarda ermənilərin Qarabağda törətdikləri soyqırımlar, imperiyanın qanlı əlləri ilə aparılan işğalçılıq siyasəti pislənilmiş, öz həmvətənlərini məkrli düşmən

xəyanətindən xəbərdar edərək onları ayıq-sayıq olmağa səsləmişdir.

Jurnalda dərc olunmuş "Şühəda" yazısında yenə də ermənilərin törətdiyi qanlı faciələr, azərbaycanlıların başına gətirilən müsibətlər qələmə alınmışdır: "1905-ci ildə erməni-müsəlman davasında Xankəndi qəsbəsinə otuzdan artıq müsəlman məqtul olmuşdu. Meyitləri də Maliböyü kəndinin yanında dəfn olunubdu" (10, 7).

Keçən əsrin əvvəllərində Qarabağda baş verən bu tarixi faciələr "Molla Nəsrəddin" də dərc olunmuş şeyrlərlə yanaşı, felyetonlarda, teleqraf xəbərlərində və digər janrlı əsərlərdə də öz əksini tapmışdır. Jurnal fəaliyyət göstərdiyi 25 il ərzində dönə-dönə bu məsələlərə qayıtmış, xalqlar arasında milli qırğın, ədavət toxumu səpən rus imperiyasının qızışdırıcı, fitnəkarlıq kimi eybəcər simasını açıb geniş oxucu kütləsinə, məcmuənin yayıldığı bütün ölkələrə bəyan etmişdir. Keçən əsrin 90-cı illərində qədər əksər mənbələrdə - siyasi, tarixi, ədəbi-bədii qaynaqlarda xalqımız qarşı törədilən bu vəhşiliklər, qırğınlar, fəlakətlər, köçürmələr çar Rusiyasının adı ilə bəğlənmişdir. "Parçala və hökm sür" siyasətini planlı şəkildə həyata keçirən böyük rus imperiyasının kiçik xalqları özünü köləsinə çevirmək istəyinin acınacaqlı nəticələri kimi qələmə verilmişdir. Burada daha çox Nikolay hökumətinin, çarizmin adı qabarıq şəkildə nəzərə çatdırılmışdır. Lakin yaxın tarixdə - XX əsrin 90-cı illərində Qarabağda, bütövlükdə Azərbaycanda törədilən fəlakətlərin idarəediciyi kimdir? - deyə düşündükdə yenə də birmənalı olaraq əlləri zaman-zaman qana bulamış rus imperiyasını görürük. Deməli, məsələ heç də onda deyil ki, bu hegemon dövlətin başında kim dayanır. Əslində rus imperiyasının Qafqaz xalqları, o cümlədən Azərbaycandakı siyasi və maddi maraqları həmişə xalqımıza qarşı geniş miqyaslı

horbi aksiyalarla, soyqırımla nəticələnmişdir. Rus ordusunun 90-cı illərdə Bakıda, Xocalıda, Qarabağın şəhər və kəndlərində törətdiyi vəhşiliklər buna aydın sübutdur. "Böyük Ermənistan" xülyası ilə yaşayan bu avantürüst xalq şirikləndirib öz əlində alətə çevirən, həmişə ona arxa, dayaq duran Rusiyanın məkrli niyyəti, haqsızlığı göz önündədir.

"Molla Nəsrəddin" də dərc olunmuş "Qoloşapova" felyetonunda yazıçı çar hökumətinin Qarabağda törətdiyi qanunsuzluqları tənqid obyektinə çevirmişdir. Felyetonunda imperiyanın əli ilə Qarabağa - Şuşaya göndərilən general-qubernator Qoloşapovun iktidazlı, fırladıcı, riyakar bir tip olduğu və hakim dairələrin buyruq quluna çevrilməsi satirik tərzdə oxuculara çatdırılır. Çar Rusiyasının əhli xalqlar arasında nifaqa, milli qırğına rəvac verən və öz həmyönlülərinin dəstəyi ilə Qarabağda kütləvi qırğınlar, soyqırımlar törədən Qoloşapovun insanlığa sığmayan məkrli siyasəti, qanlı faciələrlə səbəb olan bəd əməlləri felyetonunda ən incə detallarına qədər açıb göstərmişdir: "Ey yarı-bivəfa Qoloşapov! Bu imiş məgər dostluğun şoraiti? Biz məgər sənə belə danışıqmışdıq? Heç bilirsənmi ki, kimi qırırsan, kimin evlərini topa tutursan, kimin məhəlləsində o vurub yandırarsan? Məgər Qarabağ müsəlmanlarını tanıyırsan? Məgər qeyri müsəlmanları tanıyırsan? Məgər müsəlmanlar sənə padşahın barəsində etdiyi rəftarının əvəzidir ki, sən müsəlmanlar barəsində eləyirsən?"

Jurnalda dərc olunan "Daxili xəbərlər" də də ölkədə baş verən ictimai-siyasi hadisələrlə bağlı informasiyalar mühüm yer tuturdu. Bu məlumatlar satirik yəndən şərh olunsay da, real gerçəklikləri əks etdirir və oxucuda sözügedən məsələ haqqında aydın təsviyyə yaradır. Məsələn: "Şuşa - general-qubernator Qoloşapov o qədər qanunla iş görən və ədalətli idi ki, beş addım o yanında ölən müsəlmanların köməyinə getmir ki, qanun və ədalətdən bir tük qədərində konara çıxması" ("Molla Nəsrəddin", 1906, №11, səh.2). Bu tipli xəbərlər həm dəvə haqqında tam təsviyyə yaradır, həm də əsrlərə davam edən ədalətsiz müharibələrin, milli münafiqlərin haradan qaynaqlandığını bir daha ictimaiyyətə çatdırır.

Böyük imperiyanın fitnəkar siyasətini qurbanına çevrilən Qarabağ torpağı bütün dövrlərdə yağların tapdığı altında inləyib. "Molla Nəsrəddin" jurnalı millətin dərdinin, faciəsinin haradın və kimin tərəfindən qaynaqlandığını, qlobal xarakter aldığı dönə-dönə vurğulamışdır. Azərbaycan xalqının taleyüklü problemlərinin həlli istiqamətində vətəndaş yanışı ilə iş aparın "Molla Nəsrəddin" jurnalında müntəzəm olaraq, Qarabağ, Zəngəzur, Xankəndi, Şuşa, Ağdam, Maliböyü, Laçın və s. doğma yerlərimizdə baş verən hadisələr, xalqımızın başına gətirilən müsibətlər qabarıq şəkildə nəzərə çatdırılmışdır. Jurnal belə bir dövrdə fəal vətəndaşlıq mövqeyi göstərərək əsil həqiqətə yazıb təkcə Azərbaycan oxucusuna deyil, beynəlxalq ələmə yayırdı.

"Molla Nəsrəddin" jurnalında Ə.Haqverdiyevin "Xortdan" imzası ilə 1907-ci ildən silsilə şəkildə dərc etdiyi "Cəhənnəm məktubları"nda da Qarabağ mövzusunda geniş yer verilmişdir. Çarizmin törətdiyi fitnə-fasadların qurbanı olan Şuşa şəhərinin viranəyə, xarabalıqlara çevrilməsinin təsviri insanı dəhşətə gətirir və hadisələrin əsil səbəkləri "şeytan"ın - rus imperiyasının işfəsi obrazlı şəkildə, sətrətilə ehyamlarla oxuculara çatdırılır: "Gecədə bir neçə saat keçmiş Şuşa şəhərinə varid oldum. Amma şəhəri görmədim, çünki dörd ətrafım xaraba idi. Soruşdum: bu evlər niyə belə xarabadır? Dedilər: burada şeytan özünü toy eləyirdi. Şəhər evlərinin məşəl qayırmışdı. Doqquz gün bu növ çirəğbən ələyib top-tüfəng ilə toy elədi. Hərçənd bir neçə adam da tələf oldu, amma şeytan əməlinə xəta çıxmasa olmaz. Dedim: düzdür" (6, 7).

"Bir adam lazımdır" felyetonunda müsəlmanlar arasında, o cümlədən Qarabağda birliyin olmaması məsələsi ön plana köçürülür və tənqid obyektinə çevrilir. Bu birliyin yoxluğu isə xalq, dövlət, quruma aparın qorxulu bir tendensiyadır. Yüz il öncə "Molla Nəsrəddin" də yer alan bu taleyüklü məsələ indi də aktuallığını qoruyub saxlayır. Felyetonunda istehlaz və gizli ehyamlarla oxucuya üz tutan jurnal yazır: "Rusiya və Yevropada nəşr olunan qəzetlər ha yazırlar ki, müsəlmanlar çalışırlar "ittihadi-müsəlmin" (müsəlmanlar birliyi) düzəldib birləşsənlər və əcnəbi millətlərə rəz edib bütün yer üzünə sahib olsunlar. Bir adam lazımdır, ki, gedə yaşına bu qəzetləri yazanların əlindən və gətirə Qarabağa və Qarabağın bir para vaizlərini nişan versin; hamın vaizləri ki, camaatı yetmiş ki tirayə bölməkəndən savayı özge bir işləri yoxdur" (5,6).

(Davamı 16-cı səhifədə)

K R E D O

№ 06 (894) 31 mart 2018-ci il

“MOLLA NƏSRƏDDİN” JURNALINDA SOYQIRIM PROBLEMİNİN BƏDİİ ƏKSI

(Əvvəli 14-cü səhifədə)

“Molla Nəsrəddin” jurnalı nəşrə başladığı vaxtdan öz əqidəsinə sadiq qalmış, müsəlmanları, bütün Şorq aləmini fəal mübarizəyə səsləmiş və düşməne qarşı vahid mövqedən çıxış etməyin faydasını yazıb göstərmişdir.

Jurnalda Qarabağda baş verən ictimai-siyasi, sosial, ədəbi-mədəni hadisələr daim diqqət mərkəzində olmuş və bu mühüm problemlər geniş şəkildə işıqlandırılmışdır.

Jurnalın redaktoru C.Məmmədquluzadənin Qarabağ sevgisi təkəcə onun gözəlliyindən zövq almaqla məhdudlaşdırmırdı. O həm də bu torpaq üçün canından keçməyə hazır olan əsil bir vətənpərvər idi. C.Məmmədquluzadə 1917-ci ilin 14 sentyabrında Həmidə xanıma göndərdiyi məktubunda yazırdı: “Yaxın günlərdə türk qoşunlarının Əsgərana hücumu gözlənilir. Onlara kömək üçün bu gün atlıların siyahısı tutulur. Mən gəlmişəm əlimdən gələn köməyi göstərim və qoşunlarla birgə döyüşdə iştirak edəyim. Bu gün Ağdamda deyirlər ki, Şuşada acliqdır. Bu məni yaman pərişan eləyib. Dünən, bu gün Ağdama dalbadal türk qoşunları gəlir. Ermənilər doğrudanmı müqavimət göstərəcəklər?... İndi Şuşadan nümayəndə heyəti gəlmişdi, baxırdılar görsünlər ki, bütün bu işlər necə qurtaracaq”. (2, 325). Türk qoşunlarının Azərbaycanda, xüsusilə də Qarabağdakı xilaskarlıq missiyasında C.Məmmədquluzadənin də bir ziyalı, vətən təəsübkeşi kimi iştirakı, daxili narahatlığı və erməni mənfurlarına nifrəti hər bir vətəndaşımıza qürurverici nümunədir.

1931-ci ilin iyul ayında Qarabağa, Şuşaya gələnlər Cəlil Məmmədquluzadə orada istirahət edərkən Həmidə xanıma deyir: “Mən öləndə bu təpələrin birisinin üstündə dəfn edərsiniz”. (8,552). XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda şovinist ermənilərin törətdiyi soyqırım və işğalçılıq aksiyaları əsrin sonunda təkrarlanaraq yenidən böhran həddə çatdı. 1988-ci ildən başlayaraq ermənilərin Qarabağdakı torpaq iddiaları çar Rusiyasının varisi olan Sovetlər Birliyi rejiminin əli ilə yenidən alovlandırıldı. Nəticədə bir milyondan artıq həmvətənlərimiz qədim ata-baba yurdumuz olan Qərbi Azərbaycandan və Qarabağdan zorla köçürüldü, 20 faiz torpağımız düşmənlər tərəfindən zəbt edildi.

Bu gün düşmən tapdığı altında öz nicat yolunu gözləyən doğma Qarabağımızın azad olması üçün hər birimizdə Mirzə Cəlil sevgisi, “Molla Nəsrəddin” yangısı və milli birlik olmalıdır.

Jurnalın redaktoru C.Məmmədquluzadənin Qarabağ sevgisi təkəcə onun gözəlliyindən zövq almaqla məhdudlaşdırmırdı. O həm də bu torpaq üçün canından keçməyə hazır olan əsil bir vətənpərvər idi. C.Məmmədquluzadə 1917-ci ilin 14 sentyabrında Həmidə xanıma göndərdiyi məktubunda yazırdı: “Yaxın günlərdə türk qoşunlarının Əsgərana hücumu gözlənilir. Onlara kömək üçün bu gün atlıların siyahısı tutulur. Mən gəlmişəm əlimdən gələn köməyi göstərim və qoşunlarla birgə döyüşdə iştirak edəyim. Bu gün Ağdamda deyirlər ki, Şuşada acliqdır. Bu məni yaman pərişan eləyib. Dünən, bu gün Ağdama dalbadal türk qoşunları gəlir. Ermənilər doğrudanmı müqavimət göstərəcəklər?... İndi Şuşadan nümayəndə heyəti gəlmişdi, baxırdılar görsünlər ki, bütün bu işlər necə qurtaracaq”. (2, 325)

Gülbaniz BABAYEVA,
AMEA Nizami Gəncəvi
adına
Ədəbiyyat İnstitutu
Mətbuat tarixi və
publisistika şöbəsinin
apartçı elmi işçisi,
filologiya üzrə fəlsəfə
doktoru

